

DE NIEUWE KRONIEK



Uitgave
Oudheidkamer
Tiel
en Omstreken

Tweede jaargang, nummer 1, september 2010

Inhoudsopgave

Wat doet de commissie erfgoed?	3
rubriek Schijnwerper op... Emile Smit	6
Op vijf mei werd de bevrijding in Tiel niet gevierd	8
Gewijde grond krijgt nieuwe bestemming	11
column De Zuidelijke route	18
De jeugd van toen	21
Bittere tranen maken veel los	24
rubriek Nieuws van het Regionaal Archief Rivierenland	31

Aan dit nummer van De Nieuwe Kroniek werkten mee:

Klaas Beutener, Bert de Boer, Jan Bouwhuis, Lou Dalderup, Huub van Heiningen, Henk van den Hoofdakker, Henk Huitsing, Ella Kok-Majewska, Bert Leenders, Emile Smit, Herman Suijendorp, Tjeerd Vrij en Joop van Wijk.

“Wij zijn de ogen en oren van het bestuur”

Wat doet de Commissie erfgoed?

Door Bert Leenders

Een van de commissies van de Oudheidkamer is de Commissie Erfgoed. Deze commissie schrijft geen boeken en organiseert ook geen lezingen. Wat doen ze dan wel? Dit artikel brengt u op de hoogte.

Gemiddeld zes keer per jaar vergaderen de leden van de commissie erfgoed bij een van de leden, Huub van Heiningen, thuis. Dat is pal naast het bestuursgebouw van de gemeente in het historische Ambtmanshuis. Op de agenda prijkt standaard het verslag van de vorige vergadering en de mededelingen. Daarna komt de commissie toe aan de punten waaraan zij hun bestaansnoodzaak ontleen: het kritisch en nauwgezet volgen van overheidsbeslissingen die de belangstellingssfeer van de Oudheidkamer raken. U moet dan denken aan beslissingen over ruimtelijke ordening en het behoud en restauratie van historisch erfgoed uit het verre maar ook recente verleden.

Bert de Boer is technisch voorzitter van de werkgroep en Lou Dalderup notulist. “Met hen kun je – als je meer wilt weten – het beste praten” adviseert Huub van Heiningen. Dus daarom met Lou Dalderup naar Zetten gereden waar voorzitter Bert de Boer woont.

Bert en Lou zijn ongeveer anderhalf jaar in functie. In die tijd heeft de commissie zich met verschillende belangrijke onderwerpen beziggehouden. Bert noemt: het bestemmingsplan voor de Binnenstad, de bouwplannen voor het

Dominicuskwartier, de structuurvisie Tiel tot 2030, de sloop en het nieuwbouwplan Tolhuisstraat / Molenhoek en de wijziging van het welstandsbeleid.

Bert: “Het is belangrijk dat de werkgroep er is. Wij voeren zelf geen actie maar zijn de ogen en oren van het bestuur van de Oudheidkamer. Wij en dan speciaal Huub van Heiningen, Willem Spekking en Wil Lases houden in de gaten wat er speelt in Tiel waarbij het erfgoed in de knel kan komen. Zo zijn wij bijvoorbeeld heel alert op hoogbouw in het oude centrum, vinden wij dat je niet moet sjoemelen met archeologisch onderzoek op plekken met een hoge verwachtingswaarde en hadden we liever een kleinschaliger bebouwing gezien op en rond het vroegere Andreashage, waar nu het Hof van Walburg gebouwd wordt.”

“Wanneer iets van belang lijkt voor de ‘waakhondfunctie’ van de Oudheidkamer – een nieuw bouw- of sloopplan bijvoorbeeld – bestuderen we de plannen en komen we tot een advies aan het bestuur. Dat doet, wanneer er belangrijke beleidswijzigingen of maatregelen op het gebied van het cultuur-historisch erfgoed



Een groot deel van de kerk dreigt straks achter een appartementencomplex te verdwijnen.

Foto: Jan Bouwhuis

aan de orde zijn, mee aan het vooroverleg met de gemeente en reageert zo nodig op de plannen met zienswijzen. Wanneer het naar hun oordeel echt noodzakelijk is, schroomt het bestuur niet om formeel bezwaar te maken en verdere juridische stappen te ondernemen. Dit is bijvoorbeeld gebeurd met het bestemmingsplan voor de Binnenstad en de plannen voor Het Hof van Walburg. In die bezwaarprocedures is de Oudheidkamer overigens samen opgetrokken met de werkgroep Waardevol Tiel.”

Lou vult aan: “Veranderen aan de stad doe je niet voor een paar jaar maar voor vele generaties. Dat moet zorgvuldig en met overleg gebeuren en met het weinige dat er van het mooie historische Tiel is overgebleven, moet je res-

pectvol omgaan. De in Tiel nog resterende tastbare geschiedenis zowel boven als in de grond is kwetsbaar en onvervangbaar. Het probleem met de gemeente is dat bestuur en beleidsmakers zich in woorden graag beroemen op het historisch karakter van de stad en zijn cultuurhistorische waarden. Wanneer het echter aankomt op daden en besluiten, geeft het korte termijn denken te vaak de doorslag en wordt de geschiedenis de dupe.

Neem bijvoorbeeld het Slokker-plan op het Bleekveld. De daar geplande hoogbouw zal het zicht op de Sint Maartenskerk compleet verknoeien. Niet voor niks is dat plan van alle kanten onder vuur genomen, maar het hangt nog steeds in de lucht. Daarmee dreigt wat mij betreft een kwalijk geval van ‘stadsschennis’.”

Ook regio belangrijk

Bert de Boer kijkt nog even vooruit en ook verder dan Tiel: “De laatste tijd heeft de Erfgoedcommissie zich vooral beziggehouden met de gemeente Tiel. Tot het aandachtsgebied van de Oudheidkamer horen echter ook de omstreken. Daar hebben we tot nu toe nog te weinig naar gekeken. Dat zou in de toekomst anders moeten. Daarvoor hebben we wel mensen nodig die het leuk vinden om daar hun schouders onder te zetten. Enige deskundigheid is meegenomen, maar zeker niet noodzakelijk. Al doende leert men en er zit veel ervaring in de commissie die kan worden overgedragen.

Ook hier speelt echter het probleem van de vergrijzing. De werkgroep heeft dringend behoefte aan nieuw en liefst wat jonger bloed. Dat is niet alleen nodig uit een oogpunt van continuïteit.

Het gaat ook om nieuwe ideeën en invalshoeken. De huidige leden zitten al lang op hun stoel en dan is een frisse kijk heel welkom. Belangrijk is dat nieuwe leden niet alleen bijdragen aan de meningsvorming, maar zo nodig ook iets willen doen, op het gebied van signalering, onderzoek of informatievergaring bijvoorbeeld.

Ik hoop dat de lezers van De Nieuwe Kroniek door dit gesprek een beter inzicht zullen krijgen in wat de Erfgoedcommissie zoal doet. En natuurlijk hoop ik ook dat er enkele mensen zijn die er voor voelen onze ‘luis-in-de-pels’ rol te komen versterken.

Mijn telefoonnummer is 0488 422575. Een e-mail sturen naar het bestuur van de oudheidkamer kan ook: secretaris@oudheidkamer-tiel.nl.”

Secretaris Oudheidkamer koninklijk onderscheiden.

Op 29 april maakte de secretaris van de Oudheidkamer Willem Rijneke deel uit van de groep Tielenaars die het podium van de Tielse schouwburg De Agnietenhof mochten betreden om een Koninklijke onderscheiding in ontvangst te nemen. Willem kreeg zijn lintje omdat hij al jaren geheel belangeloos een belangrijke bijdrage levert aan de Tielse samenleving. Burgemeester de Vreeze schetste de verdiensten van de heer Rijneke uitvoerig. Hij noemde zijn bijdrage aan het boek: Hoe men zijn brood verdiende; zijn functie als directeur / rentmeester van de Heerensociëteit, zijn activiteiten voor de Vrienden van het Archief en zijn inzet voor het behoud van de waalschokker Neeltje Jans. Verder noemde de burgemeester de werkzaamheden als archivaris en webmaster van de Rotaryafdeling Tiel-Waalstreek en natuurlijk het secretariaat van Oudheidkamer.



Foto: Jan Bouwhuis

Ditmaal richten we onze schijnwerper op Emile Smit. Emile behoort binnen de Oudheidkamer tot het kleine vaste groepje inleiders uit eigen regio en trekt wanneer hij een lezing houdt altijd veel publiek. Daarnaast is hij de bezielde voorzitter van de Historische Werkgroep Tiel. Maar deze man, die sinds kort de erepenning van de stad Tiel mag dragen, doet meer. In dit artikel leest u er over.



Schijnwerper op... Emile Smit Door Bert Leenders

Huissen / Arnhem / Nijmegen

Emile Smit is geboren in Utrecht maar groeide op in Huissen bij de familie van zijn moeder. Emile: “Misschien wel omdat ik daardoor veel onder oudere mensen verkeerde, kreeg ik al vroeg belangstelling voor de lokale geschiedenis. Op het Katholiek Gelders Lyceum in Arnhem ontwikkelde zich ook mijn belangstelling voor de algemene geschiedenis. Na het beëindigen van het gymnasium in de bètarichting besloot ik om in Nijmegen wiskunde te gaan studeren. Dat beviel me niet en dus maakte ik de switch naar geschiedenis”. Tijdens zijn kandidaatsstudie maakte Emile een scriptie over het onderwerp ‘Oude Kleefse Enclaves in Gelderland’. De scriptie was zo breed opgezet dat zijn studiebegeleider, professor dr. J.J. Poelhekke hem adviseerde het thema verder uit te werken en er een promotieonderzoek aan te wijden. Met 25 jaar werd hij daardoor de jongste academicus die de ‘s’ in zijn titel mocht weglaten.

Werken in Tiel

Zijn eerste en zoals nu gebleken is laatste baan vond hij in Tiel. Bij de rijksscholengemeenschap, nu het Lingecollege, doceerde hij geschiedenis en gedurende zeventien jaar ook economie. Hij werd coördinator voor de boven-

bouw VWO, conrector en adjunct-directeur. Emile heeft zich vanaf het begin niet beperkt tot het louter draaien van lessen. Hij organiseerde vaak naast het reguliere lesrooster samen met collega’s van alles om de horizon van de leerlingen te verbreden. Zelf haalde hij daar ook veel voldoening uit. Aanvankelijk bleef hij in Huissen wonen. Daar was hij één van de oprichters van de Historische Kring Huissen. Hij voerde er tal van projecten uit om kennis en inzicht in de geschiedenis van stad en streek te vergaren en deze kennis met anderen te delen. Huissen was weliswaar wat later dan Tiel politiek van belang, maar als Kleefse enclave in Gelderland (tot 1816) historisch zeer interessant. Veel tijd stak hij in het plaatselijke museum dat in een vaste maar ook wisselende exposities de historie van stad en streek belicht. Emile: “Ik sta er iedere keer weer versteld van hoe we met veel creativiteit en gebruik makend van de lokale mogelijkheden voor heel weinig budget mooie tentoonstellingen kunnen maken”

Ook wonen in Tiel

Toen hij na zeven jaar reizen Tiel ook als woonstad koos, bleef hij gewoon doorgaan met zijn activiteiten voor Huissen. Ook in Tiel werd hij al snel betrokken bij het wereldje van mensen

Emile Smit ontving de erepenning van de gemeente Tiel uit handen van burgemeester Steven de Vreeze
Foto: Jan Bouwhuis

die de historie een warm hart toedragen. Emile: “Ik had ondertussen een aardige kennis van de Tielse historie opgebouwd. Waar ik werk en woon, wil ik ook meer weten van de plaatselijke geschiedenis.”

De Historische Werkgroep

“Via Guus Taconis, die de eigenlijke initiatiefnemer is, werd ik betrokken bij de oprichting van de Historische Werkgroep Tiel (HWT). Dat was toen een gezamenlijk initiatief van de Oudheidkamer en het museum, waar de Oudheidkamer toen nog nauw mee verbonden was. Jan Kers kende ik al van de contacten via het onderwijs. Toen leerde ik hem ook kennen als de grote verzamelaar van oude ansichten, samensteller van het Album van Tiel en schrijver van diverse artikelen over allerlei aspecten van de geschiedenis van stad en streek. Daarbij nam de geschiedenis van het postvervoer een belangrijke plaats in. Samen met Jan Kers schreef ik de Geschiedenis van Tiel. De informatie uit het Kalendarium van Tiel vormde daarbij een belangrijke bron. Ook maakten we samen het jubileumboek ‘Van d’oude school tot Lingecollege’. Samen vormden we een fantastisch duo. We vulden elkaar aan en wisten precies, wat de ander bijvoorbeeld aan illustratiemateriaal nodig had. Ja, dat was heel prettig en productief werken. Met de Historische Werkgroep, waar ik van begin af aan voorzitter van ben, hebben we trouwens ook een heel plezierige formule. We komen vier tot vijf keer per jaar bij elkaar. Daarbij inventariseren we mogelijkheden en geven elkaar tips voor de uitvoering. Het verzamelen van informatie en het schrijven van publicaties doet ieder voor



zich of in kleine groepjes. In de toekomst willen we meer gebruik maken van beeldmateriaal. Naast het geschreven woord zullen ook andere moderne vormen van registratie om de regionale en stadsgeschiedenis vast te leggen, een rol gaan spelen. Op dit moment spannen we ons in om alle leden van de Oudheidkamer in 2011 weer een fraai lustrumboek te bezorgen. Tijdrovend maar leuk werk, waar de leden al doende vaak steeds enthousiaster over worden. We zullen daarbij helaas de inbreng van Roel de Jongh moeten missen.” Emile beperkt zich bij de werkzaamheden van de HWT niet alleen tot de regierol. Tal van publicaties heeft hij ondertussen op zijn naam staan. Regelmatig wordt hij ook buiten de HWT gevraagd om een bijdrage te leveren aan een boek of andere publicatie of om manuscripten te beoordelen. Emile gaat daarbij grondig te werk. Als het mogelijk is, gaat hij terug naar de bron. “Je staat er versteld van hoeveel boeken en meningen van anderen klakkeloos als feiten overgenomen worden” zegt hij veelbetekend. Oh ja, vermeld ook nog even dat we binnen de HWT nog best wat nieuwe mensen kunnen gebruiken. Het wordt een behoorlijk grijs clubje. Op de vorige oproep hebben twee mensen gereageerd. Dat is mooi maar we kunnen nog steeds fris bloed

gebruiken. Door het gebruik van andere media hoef je niet per se een vlotte pen te hebben om lid te kunnen worden. Ook hier geldt trouwens dat je al doende leert. Voor Emile was werken, behalve misschien in de laatste jaren waarin hij vooral manager en beleidsmaker was, altijd ook

een beetje hobby. Nu kan hij zich weer helemaal uitleven in onderzoek en publiceren. De Oudheidkamer mag nog veel van hem verwachten. Ook in De Nieuwe Kroniek hopen wij in de toekomst artikelen van zijn hand te kunnen publiceren.

Op vijf mei werd de bevrijding in Tiel niet gevierd

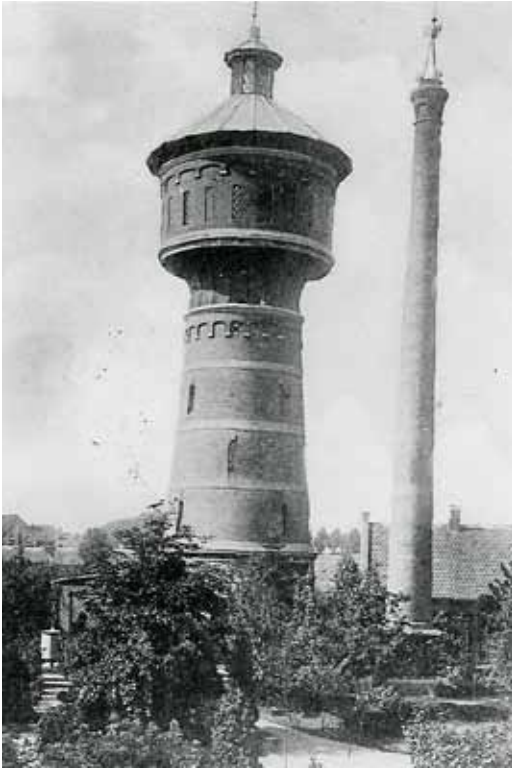
Door Klaas Beutener en Bert Leenders

Klaas Beutener werd in 1927 in Tiel geboren. Al vroeg was duidelijk dat Klaas in de voetsporen van zijn vader en oom zou treden. Zijn loopbaan zou zich binnen de aannemerswereld ontwikkelen. Na de Academie voor Bouwkunst (nu HTS) ging hij werken bij het bedrijf van zijn vader, aannemingsbedrijf Beutener. In 1952 nam hij de leiding van zijn vader over en in 1969 ging het op dat moment grootste echte Tielse aannemingsbedrijf op in het internationale BAM-concern. Klaas is een echte Tielenaar, die veel mensen kent en door zijn werk maar ook door tal van vrijwilligersfuncties op maatschappelijk gebied ooggetuige was van veel gebeurtenissen van voor, tijdens en na wereldoorlog II. Hij kan dus veel vertellen. In dit artikel beschrijft Klaas hoe hij op 6 mei 1945 Tiel aantrof en wat er eerst moest gebeuren voordat de geëvacueerde Tielenaars terug konden keren naar hun stad.

We schrijven 5 mei 1945. Iedereen in Maarssen vierde uitbundig feest. De toen bijna achttienjarige Klaas Beutener, die daar geëvacueerd was, kon niet delen in de feestvreugde. Zijn woonplaats Tiel was immers danig gehavend. Maandenlang was de stad beschoten door geallieerde troepen vanuit het al eerder bevrijde Land van Maas en Waal. Zijn vader kreeg 6 mei de opdracht van de waterleidingsmaatschappij die in Utrecht was gevestigd om zo snel mogelijk te zorgen dat de watervoorziening in Tiel weer in orde gebracht werd. Zonder watervoorzie-

ning kon de gevacueerde bevolking immers niet huiswaarts keren. Nog dezelfde dag fietsen Klaas en zijn vader op twee geleende fietsen vanuit Utrecht naar Tiel om te kijken hoe de stad er bij lag. Wat het tweetal aantrof was ontzettend.

Klaas: “Op de Lingedijk en de Stationstraat waren alle ruiten van de woningen stuk en stond veel huisraad gewoon buiten. Toen we op onze tocht bij de Burense Poort aankwamen kregen we een brok in de keel. De binnenstad was volkomen verwoest. Straten waren niet meer te



onderscheiden door de puinhopen. De St. Dominicuskerk stond er nog wel maar was zwaar beschadigd. De St. Maartenskerk was volkomen vernield door de beschietingen. De spits stond toen nog op de toren, maar die kwam een paar dagen later bij een storm naar beneden. De stad was nagenoeg geheel verlaten. In de Konijnenwal troffen we de al teruggekeerde burgemeester Cambier van Nooten. Ik herinner me dat we bij hem een eenvoudig maal gebruikten. De volgende dag gingen we op pad naar de watertoren. Zowel toren als bijgebouwen waren volkomen vernield. Het stalen reservoir van 300 M3 was vanaf een hoogte van twintig meter naar beneden gestort. De chaos was onbeschrijfelijk. In de machinekamer stond een meter water en de pompen waren niet eens te zien. Met twee man doe je in een dergelijke situatie

niets. Dus gingen we naar de BS (Binnenlandse Strijdkrachten) met de vraag om mensen. We dachten ongeveer veertig man nodig te hebben met schoppen, houwelen en een handpomp. De volgende morgen om zeven uur zagen we een lange rij mannen aankomen. Het waren veelal Tielenaars die verplicht of vrijwillig voor de Duitsers gewerkt hadden. De BS hield hen na de bevrijding vast in de rijwielfabriek Bato op de hoek Veemarkt / Molenstraat waar nu de supermarkt van Albert Heijn staat. De mannen werden ingedeeld en het karwei begon zeer moeizaam. Het was gevaarlijk werk dat deels op grote hoogte gedaan moest worden. We hadden een ernstig gebrek aan gereedschap. Zo hadden we veel te weinig schoppen en geen kruiwagens of ander transportmateriaal. Veel werk moest daardoor met de blote handen gebeuren. Er werd hard gewerkt van 's morgens vroeg tot dat het donker werd. Bij elkaar wel vijftien uur per dag. Ik had toen nog weinig verstand van de bouw. Mijn taak was daarom vooral om te zorgen dat er eten kwam voor de mensen die zich zo inspanden om te proberen Tiel weer van water te voorzien. Het ruimen van het puin vorderde ondertussen gestaag. Toen we de kelder bereikten, bleek dat de drie elektromotoren onder het puin lagen en door en door nat waren. Wat nu te doen. Aan nieuwe motoren viel voorlopig niet te komen. We maakten drie hijsbokken en hebben de motoren daar in gehangen. Een paar dagen hebben we onder de motoren een vuurtje gestookt in de hoop ze zo droog te krijgen. Toen ze weer op de plaats stonden kwam het grote moment: zouden ze het wanneer ze onder stroomgezet werden gaan doen? Wonder boven wonder deden



De watertoren vlak na de oorlog

Foto: Jan Bouwhuis

ze het. Weldra stroomde het water nog zonder filters via de leidingen de stad in. Dat gaf echter weer nieuwe problemen. Op diverse plekken was de waterleiding kapot en ontstonden spon-

taan fonteinen en raakten huizen onder water. Ook deze problemen wisten we met veel kunst en vliegwerk op te lossen. Tiel had weer water en de mensen konden terug”.

In een van de volgende afleveringen van dit blad vertelt Klaas meer over de problemen waar de aannemers in die eerste weken na de bevrijding mee te kampen hadden om huizen en bedrijfsgebouwen te herstellen van beschietingen, bominslagen en branden die als gevolg hiervan ontstaan waren.

boekje 125 jaar bouwen in Tiel dat ter gelegenheid van het 125-jarig bestaan van het bedrijf geschreven werd. In dit boekje vindt u een overzicht van de vele bouwwerken die Beutener in de loop der jaren vooral in Tiel uitvoerde. Een mooi overzicht van de Tielse bouwgeschiedenis van de laatste 125 jaar.

De informatie in dit artikel is afkomstig van een gesprek met Klaas Beutener en de gedrukte tekst van een lezing die hij bij de herdenking van 50 jaar bevrijding in 1995 in de St. Dominicuskerk hield voor de Tielse bevolking. Klaas heeft deze geschiedenis vorig jaar verteld voor TV Gelderland en ook Stadsv Tiel wijdde een item aan deze toen voor Tiel zo belangrijke reparatie. Meer historische informatie over aannemingsbedrijf Beutener treft u aan in de lemma's over L.H. Beutener en TH. A. Beutener in de delen I en IV van het biografisch woordenboek van Tiel, uitgegeven door de Oudheidkamer. In het streekarchief is verder het



Het naar beneden gestorte waterreservoir

Foto: Jan Bouwhuis

Het lelijke gat, dat in 2006 ontstond na de sloop van Andreashage bij de stadsgracht van Tiel, wordt opgevuld met de bouw van 101 woningen. Nog niet zo lang geleden was het gebied tussen Sint Walburgkerkpad, Sint Walburgbinnensingel, Kromme Elleboog en Binnenmolenstraat met zijn Sint Dominicuskerk, de Catharinaschool, het Sint Hyacinthusklooster en het Sint Andreasziekenhuis het 'katholieke kwartier' van Tiel. Door vergrijzing van de zusters Dominicanessen en het ontbreken van nieuwe instroom moest het Sint Hyacinthusklooster in het jaar 2000 zijn deuren sluiten. De ziekenhuisgebouwen verloren door de fusie met het ziekenhuis Bethesda al eerder hun functie. Dankzij de inzet van woningcorporatie SCW konden klooster, kapel en de oudbouw van het ziekenhuis voor de stad behouden worden en blijft een uiterlijk vleugje van het Rijke Roomse Leven in Tiel zichtbaar. In dit artikel schetsen wij de ontwikkeling van dit sfeervolle hoekje binnen de stadsgracht en informeren we u over de nieuwe bestemming van de behouden panden

Gewijde grond krijgt nieuwe bestemming

Door Bert Leenders

De ontwikkeling van het katholieke kwartier

In 1578 ging ook Tiel over tot de 'nieuwe' godsdienst. Dat ging betrekkelijk vreedzaam. De Sint Maartenskerk werd ontdaan van zijn 'katholieke' uiterlijk en in gebruik genomen door de hervormden. Het kloosterleven dat in Tiel dominant aanwezig was, werd verboden. Mannenkloosters werden gesloten. De zusterkloosters mochten geen nieuwe leden meer aannemen en kregen de tijd om langzaam uit te sterven. Kloosters werden afgebroken of kregen stukje bij beetje een andere bestemming. Tiel werd voor katholieken een missiegebied. Jezuïeten en Dominicanen twistten over de vraag wie in Tiel de formeel verboden maar oogluikend toegestane zielzorg voor het katholiek gebleven volksdeel mocht verzorgen. Mede door de wens van de gewone gelovigen wonnen de Dominicanen deze 'strijd'. Aanvankelijk

kerkte men in het woonhuis van een geloofsgeenoot. In 1702 kreeg de katholieke gemeenschap weer een eigen kerkje met pastorie. De kerk stond op het toenmalige Sint Walburgkerkhof en had volgens de voorschriften van het stadsbestuur het uiterlijk van een flink woonhuis. In 1787 en in 1817 werd het kerkje een stukje vergroot. Met 76 zitplaatsen voor ruim 800 gelovigen bleef het echter veel te klein. Het zou tot 1861 duren voor de katholieken een meer passende kerk in gebruik konden nemen. Deze kerk die in 1936 afbrandde stond nagenoeg op dezelfde plaats als de huidige Dominicuskerk.

Het kloosterleven komt terug

Vanaf 1838 waren er in Tiel enkele vrome vrouwen binnen de katholieke gemeenschap werkzaam. Ze woonden aanvankelijk in het zelfstandige dorp Zandwijk (het gebied ten noordoosten van de huidige binnenstad), leef-



Klooster en oude Dominicuskerk, eind 19de eeuw

Foto: Jan Bouwhuis

den van aalmoezen, exploiteerden een eenvoudige bewaarschool en gaven godsdienstles aan grotere kinderen. Ook verzorgden zij minvermogende zieken. Hun aantal breidde zich langzaam uit. Vanaf 1857 kon je spreken van een kleine kloostergemeenschap. Nadat de zusters zich aangesloten hadden bij de sterk aan de Dominicanen gelieerde Dominicanessen van de heilige Catharina van Siena kwam er meer structuur in de kleine kloostergemeenschap. Met in België ingezameld geld werd het mogelijk de ondertussen bij de kerk gebouwde slaapcellen te vergroten tot een bescheiden klooster. In de loop der tijd werd dit verschillende keren aangepast aan de gestaag groeiende kloostergemeenschap. In 1923 kreeg het klooster zijn huidige vorm.

Onderwijs

In Tiel waren de zusters naast de verpleging

vooral actief in het onderwijs. In 1874 telde de R.K bewaarschool, die toen in het klooster gevestigd was, drie groepen van elk rond 70 leerlingen. In 1867 startten de zusters naast de kerk met een school voor lager onderwijs. De school telde bij de start al 204 leerlingen. In 1897 werd een nieuw schoolgebouw betrokken aan de Binnenmolenstraat. In 1900 was deze school, nadat hij met vier lokalen was uitgebreid, met 429 leerlingen verreweg de grootste onderwijsinstelling van Tiel. Het fraaie gebouw staat er nog steeds en prijkt op de gemeentelijke monumentenlijst. Naast een lagere school – later alleen voor meisjes – was er ook enige tijd de MULO in gevestigd en gaven de zusters er huishoudelijk en naaionderwijs. Bij het gereedkomen van de RK school voor kleuter- en lager onderwijs ‘De Adamshof’ in 1981 kwam er een einde aan ruim een eeuw katholiek onderwijs binnen wat we nu noemen het Dominicuskwartier.



Pastorie (links), voormalig klooster (midden) en ziekenhuis (rechts)

Foto: Jan Bouwhuis

tier. Het gebouw is daarna ondermeer gebruikt voor het Vormingswerk voor Jonge Volwassenen en de Vrije School en biedt nu onderdak aan de dagopvang voor dak- en thuislozen.

Gezondheidszorg

Een gift van de Tielse fabrikant J. Spoorenberg maakte het in het jaar 1900 mogelijk om bij de kerk te starten met de bouw van het R.K. Gasthuis, het eerste echte ziekenhuis van Tiel. Naast zieken was hier ook plaats voor de verpleging van bedlegerige bejaarden. De zusters van het Sint Hyacinthusklooster zorgden voor verpleegkundig personeel. In de loop der tijd werd dit ziekenhuis steeds uitgebreid en aangepast aan de eisen van de tijd. Zo kwam er een aparte barak voor TBC-patiënten en werd na de oorlog een kinderpaviljoen gebouwd. De grootste uitbreiding vond in 1962 plaats met de bouw

van een geheel nieuw ziekenhuis in de tuin van bestaand complex. Verdere uitbreidingen in de vorm van het weer in gebruik nemen van het oude gebouw en de bouw van een polikliniek in 1966 volgden. Om de ontwikkeling van de medische technologie te kunnen volgen was steeds duurdere apparatuur en meer gespecialiseerd personeel noodzakelijk. Hiervoor was de schaalgrootte van de ziekenhuizen in de regio te klein. In Tiel en Culemborg gingen de beide bestaande ziekenhuizen samen en vervolgens fuseerden de nieuw gevormde eenheden. Het Betheda ziekenhuis dat inmiddels van de Achterweg naar Drumpt was verhuisd, werd verder vergroot en omgedoopt tot ziekenhuis Rivierenland.

Ziekenhuis wordt wooncomplex

De grote vraag was nu wat te doen met de nog

vrij jonge nieuwbouw van het Sint Andreas-ziekenhuis. Even dacht de gemeente aan een bestemming als gemeentehuis. Daarvoor bleek het pand echter niet geschikt. Het was woningcorporatie SCW die met de oplossing kwam. SCW kocht het pand en maakte dit in 1983 geschikt voor bewoning voor een- en twee persoonshuishoudens. In totaal kwamen er in het 'nieuwe' deel van het Andreasziekenhuis 104 zogeheten HAT-eenheden. SCW heeft aan dit initiatief nooit veel plezier beleefd. Al spoedig taande de belangstelling en door de openverbindingen tussen de inpandige woningen werd er veelal door buitenstaanders veel vernield.

In 2006 besloot de woningcorporatie het hele complex te slopen. Eerder waren er al plannen gemaakt om het gat dat zou ontstaan op te vullen. Dat was geen gemakkelijk proces. De dure grond, de kosten van de sloop, duur archeologisch onderzoek en weerstand van onder andere de Vereniging Oudheidkamer zorgden voor veel vertraging en mede daardoor alsmat stijgende kosten. Het bestuur van de Oudheidkamer had het liefst gezien dat er in de bouwstijl van ruim een eeuw geleden slechts enkele grotere huizen gebouwd zouden worden in een mooie bij de grachtengordel passende groene omgeving die het Kalverbos met de Sint Maartenskerk zou verbinden. Daarmee zou de vroegere situatie van voor de bouw van het nieuwe Andreas in een modern jasje hersteld kunnen worden. Dit was echter onbetaalbaar en paste ook niet in de doelstelling van grondeigenaar SCW. Slechts met veel subsidie van gemeente, provincie en SCW en een omvangrijke bouwstimuleringsubsidie van de rijksoverheid kon op 8 juni 2010 onder het toezien van een drietal pseudo-monniken de symbolische eerste

paal geslagen worden voor in totaal 101 woon-eenheden. Het nieuwe complex draagt de naam Hof van Walburg.

Zusters raken werkterrein kwijt

Langzaam maar zeker waren de zusters Dominicanessen hun werkterrein kwijtgeraakt. Het onderwijs ook aan meisjes werd nagenoeg geheel overgenomen door 'leken' en ook in het ziekenhuis nam het aantal nonnen af. Naast ontwikkelingen in de gezondheidszorg en het onderwijs speelde hierbij ook de afnemende belangstelling voor het kloosterleven een rol. In 1960 was het klooster nog uitgebreid met een nieuwe vleugel met slaapgelegenheden voor 40 zusters. Vrijwel direct na de ingebruikname nam het aantal nieuwe intredingen in kloosterorden gestaag af en kwam in de jaren daarna vrijwel tot stilstand. Het vergrijzingspook deed zijn intrede. In 2001 verlieten de laatste elf veelal hoogbejaarde zusters de stad.



Slaan eerste paal

Foto: Jan Bouwhuis



Hier komen 104 nieuwe woningen.

Foto: Jan Bouwhuis

Stukje karakteristiek Tiel behouden

Met het vertrek van de zusters dreigde een karakteristiek, sfeervol en monumentaal stukje Tiel te verdwijnen. Ook nu trad SCW op als reddende engel. De woningcorporatie kocht het klooster en maakte de bouwkundig verbonden panden met behulp van een op het gebied van restauratie gespecialiseerd architectenbureau, geschikt voor bewoning. De monumentale gevels aan het binnenplein bleven daarbij geheel in tact. Ook andere karakteristieke elementen zoals glas in loodramen bleven behouden. Eerder had de woningcorporatie de vroegere Catharinaschool aan de Binnenmolenstraat volledig gerestaureerd met behoud van het karakteristieke uiterlijk en zoveel mogelijk inwendige historische elementen.

Kapel weer zichtbaar

Heel bijzonder is dat ook de fraaie kloosterkapel behouden kon blijven. Deze in 1930 gebouwde kapel op de scheidslijn tussen het oude ziekenhuis en klooster lag jarenlang verborgen achter de bebouwing van het nieuwe deel van het ziekenhuis. Nu is hij weer volledig zichtbaar. De

kapel is zorgvuldig gerestaureerd met behoud van vrijwel alle karakteristieke elementen zoals beelden en kruiswegstaties. De banken zijn vervangen en kregen een andere plaatsing. Herman Suijndorp, directeur/bestuurder van SCW is er trots op dat de kapel weer zichtbaar en voor iedereen toegankelijk is gemaakt. Suijndorp: “De sfeervolle kapel leent zich uitstekend voor een sociaal culturele bestemming. Tentoonstellingen, amateurtoneel, (muzikale) bijeenkomsten en voordrachten zijn op zo’n intieme en sfeervolle plek een aanwinst voor de binnenstad”. Ondertussen hebben in de kapel



*KET-*kapel**

Foto: Jan Bouwhuis



al verschillende presentaties plaatsgevonden en zijn er enkele miniconcerten uitgevoerd. Op open-monumentendagen is de kapel steevast voor het publiek geopend en ook zijn er al enkele huwelijken kerkelijk ingezegend. SCW is met de gemeente in overleg om er ook een formele 'burgerlijke' trouwlocatie van te maken. SCW is nog op zoek naar passende partners die er voor kunnen zorgen dat de kapel de culturele en sociale functie krijgt die hij in de Tielse samenleving verdient.

Tielse aannemers bouwden bijna alles

Vrijwel alle 'gewijde' gebouwen op wat het Dominicuskwartier genoemd wordt, zijn gebouwd door de Tielse aannemer Beutener. De restauratie en verbouw van klooster en het Gasthuis (oude ziekenhuis) zijn uitgevoerd door het andere gerenommeerde Tielse bouwbedrijf De Vree en Sliepen. Dat de voorganger van dit bedrijf, het toenmalige aannemersbedrijf De Vree, niet aan de bak kwam, was het gevolg van de bestuurlijke betrokkenheid van directeur / eigenaar Johan de Vree bij het ziekenhuis.



Johan de Vree

Johan was als voorzitter van het katholieke armenbestuur en later voorzitter van het regentencollege van de stichting Sint Andreasziekenhuis met hart en ziel betrokken bij ziekenhuis en de Dominicanessen. Kort voor de opening

Afbraak nieuwbouw Sint Andreas ziekenhuis.

Foto: Jan Bouwhuis



J.J.H.J. de Vree, bidprentje
Foto: Jan Bouwhuis

van de nieuwbouw van het ziekenhuis stierf hij. Volgens velen omdat hij teveel van zichzelf geëist had tijdens de voorbereiding en de feitelijke bouw. Zijn verdiensten werden tijdens de opening uitvoerig gememoreerd en kregen in de pers veel aandacht. Ter nagedachtenis aan hem werd in de hal van het ziekenhuis een door Lex Ernste vervaardigde plaquette onthuld en het plein voor het ziekenhuis kreeg zijn naam. Zijn levenswerk, het ziekenhuis is er niet meer en ook het plein met de naam van Johan de Vree is ongemerkt verdwenen. Wellicht kan de gemeente of SCW binnen het Hof van Walburg de gedachtenis aan deze man die veel voor de katholieke gemeenschap in Tiel betekend heeft op enigerlei wijze tastbaar maken.

Meer weten over het Walburgkwartier en de Dominicanessen? Veel informatie vindt u in *366 jaar Dominicanen in Tiel*. Wil Lases schreef een aantal lemma's over de Dominicanessen in de vijf delen van de biografische woordenboeken van Tiel en werkt nu voor het lustrumboek van de Oudheidkamer dat in 2011 verschijnt, aan een uitgebreid overzichtsartikel over deze Tielse zusters. Op de website van SCW treft u veel informatie over het Hof van Walburg en de renovatie en hergebruik van klooster, kapel en 'oude' ziekenhuis. Ook vindt u daar mooie foto's.

Bronnen:

100 jaar volkshuisvesting in Tiel, Paul Otten en Mildred Hermsen, Tiel 2009.

Het onderwijs in Tiel, Gisteren en Eergisteren; artikel van J.J. Kers in *'Tussen toverlantaarn en teletekst'*, lustrumboek Vereniging Oudheidkamer Tiel, 1991.

366 jaar Dominicanen in Tiel, ir. W.B.P.M. Lases, P.W.F. Ranshuijzen, Dr. E.J.TH.A.M. A. Smit, West-Betuwse Monografieën, uitgave Streekarchivariaat Tiel-Buren-Culemborg, 1977.

Informatie van woningcorporatie SCW
Artikelen in *Parochieel Contact*, uitgave van de Sint Dominicusparochie te Tiel.

De Zuidelijke Route

Door Henk van den Hoofdakker

Er is iets met veerponten. Ze roepen om de een of andere reden iets speciaals bij je op en als je ergens in het Hollandse landschap een pontveer, een veer, een pont ziet, dan heb je meteen het gevoel dat je weer eens naar de overkant moet.

Er is iets met de óverkant. Dát is het natuurlijk. In Noord Holland, ik geloof bij Zaandam dus het zal wel aan de Zaan geweest zijn, schijnt een veerhuis gestaan te hebben waarop de aankondiging was aangebracht: hier zet men koffie en over. Dat past in het beeld. Je krijgt koffie en je

wordt overgezet, je doet dat niet zelf.

Je weet ook niet helemaal zeker waar je terecht komt als je de pont neemt. In ieder geval is het een andere wereld.

Bij Ochten noemen ze de mensen aan de overkant de Overwaalsen. Vreemde mensen, niet onaardig, maar katholiek. De pont ging van Ochten naar Druten. En andersom, zou je zeggen, maar dat zei je niet. Ook terug ging je met de pont van Ochten naar Druten.

Een pont roept iets in een mens op.

Dat merkte ik weer eens toen ik op een vroege





lenteochtend in Ochten koffie dronk bij oud-personeelsleden van het veer.

Hannes van de Hatert, u kent hem wel van al die verhalen in het Betuws, zat er ook bij. Niet omdat hij ook oud-personeelslid is, maar omdat hij overal bijzit waar iets interessants gezegd zou kunnen worden. En dat is zo als die andere Hannes, Hannes van Ochten, vertelt over vroeger, hoe hij voordat hij op de pont kwam als zoon van zijn vader die beurtschipper was meevoer op een 80-tonsschip om het fruit van de boeren uit Ingen en Lienden, uit Eck en uit Wiel, uit Maurik en uit andere dorpen en buurtschappen in dit deel van de Betuwe naar Amsterdam, naar de veiling aan de Marnixstraat, te brengen. Je voelt bij zo'n verhaal dat hier een toekomstige pontbaas zit te vertellen.

En daarbij zitten natuurlijk ook Weiko Maring en zijn vrouw. Uitkijkend vanuit hun kamer- raam over de Waal naar de overkant. Prachtig,

maar om er te komen moet je helemaal naar de Prins Alexanderbrug, een heel end verderop. Weiko was de machinist. Hij was verantwoordelijk voor de technische staat van de schepen. Hij hield ze, om het zo maar te noemen, gaande. En dat deed hij met diezelfde inzet die Janus Onink op die andere pont, bij Rhenen, had. Bij storm, strenge vorst, hevige onweersbuien, de pont moest kunnen varen.

Weiko vertelt en wij hangen aan zijn lippen, hoe de pont in de jaren zestig, tegen alle voorschriften in, want zoiets was natuurlijk niet verze- kerd, met een brandweerwagen aan boord, zijn gebruikelijke heen en weer-route onderbrak en niet tevergeefs opstoomde naar een vrachtschip dat even verderop in brand stond.

En dan die gruwelijke winter van '62-'63! Hij hield de pont aan de gang terwijl de schotsen hoog tegen de boot aanstonden. De pont werd door diezelfde schotsen een heel eind uit zijn

route gedrukt. Met de grootste moeite kwam hij weer aan de kant en toen pas moesten de mannen het opgeven.

Die mannen aan die koffietafel, kijken mekaar eens aan, glimlachen, en nemen even tijd voor “het kopje met het koekje”.

Drie ponten hebben ze meegemaakt. De Ochten, de Ochten 2 en de Ochten 3.

Die namen mochten ze zelf bedenken.

Toen was het gebeurd. In 1974, op een grauwe novemberavond, ging de laatste. De Ochtense burgemeester hield nog even een toespraak en zei met spijt in zijn stem dat het Rivierenland een veer moest laten. En de gedeputeerde liet, mede namens de CvdK, weten dat hij grote moeite had een gevoel van weemoedigheid van zich af te zetten. De brug over de Waal was klaar. De burgemeesters van Tiel, waar hetzelfde gebeurde en Ochten hadden al heel lang aan de Commissaris van de Koningin van Gelderland uitgelegd dat, als er al een brug moest komen, dat dat dan het beste in Tiel, respectievelijk in Ochten kon wezen. Dat was voor beide burgemeesters glashelder. Daarover verschilden ze niet van mening. Alleen over de plaats, dáároveň. Diep.

De Commissaris had iets Bijbels. De brug is precies, maar dan ook precies tussen de twee plaatsen gebouwd. Middenin de wereld en nog steeds zijn de aansluitingen een probleem. Vooral voor de Overwaalsen trouwens.

Als je vanuit het Noorden bij tante Loes in Rhenen de Rijn was overgetrokken met het veer en in het gebied van de Oudheidkamer Tiel en Om-

stroken je licht had opgestoken bij de historische kring en als je dan de erfgoedcommissie-activiteiten had bijgewoond en als je dan nog een paar mooie door Frits Kat belegde avonden over een vreemd land ergens ver weg had meegemaakt, dan werd het toch weer eens tijd om op te stappen.

En als je dan naar het Zuiden moest, dan kon je via Ochten naar Ravenstein en Nijmegen en dan als maar verder...

Her gaat allemaal veel efficiënter en sneller dan vroeger, dat wel. De schippers en machinisten van de veerponten weten dat ook.

Maar het is toch anders. Hoe moet je dat zeggen? De óverkant is toch niet meer wat hij geweest is.

Afbeeldingen bij dit artikel:

Pontveer Ochten (ansichtkaart) / Het veerhuis in Ochten op de plaats waar nu ‘Restaurant De Waal’ staat. Bron: Historische Kring Kesteren e.o.

Pontveer Ochten-Druten met machinist Masing.

Bron: archief Mevr. Masing.



De jeugd van toen

*Joop van Wijk als lagere schooljongen
Archief J. van Wijk*



Door Joop van Wijk

Als wij, de ouderen die geboren zijn voor de Tweede Wereldoorlog, kijken naar de huidige jeugd dan zien we een beeld dat in onze ogen heel grote verschillen vertoont met het beeld uit onze tijd, de crisisperiode van de dertiger jaren en de oorlogstijd. Thans zien we de kinderen uit de welvaartsgeneraties, goedgekleed, voorzien van duur speelgoed, fietsen, telefoontjes, computers, noem maar op. Het maken van grote vakantie-reizen vinden ze heel gewoon. En wonen ze niet vlak bij hun school dan wordt er altijd voor comfortabel vervoer gezorgd. Bovendien zijn ze vaak behoorlijk gebekt en weten ze voor zichzelf op te komen. Een groot verschil met ons vroeger voor zover ik dat vanuit mijn eigen ervaringen en na gesprekken daarover met mijn vroegere vrienden mag beoordelen.

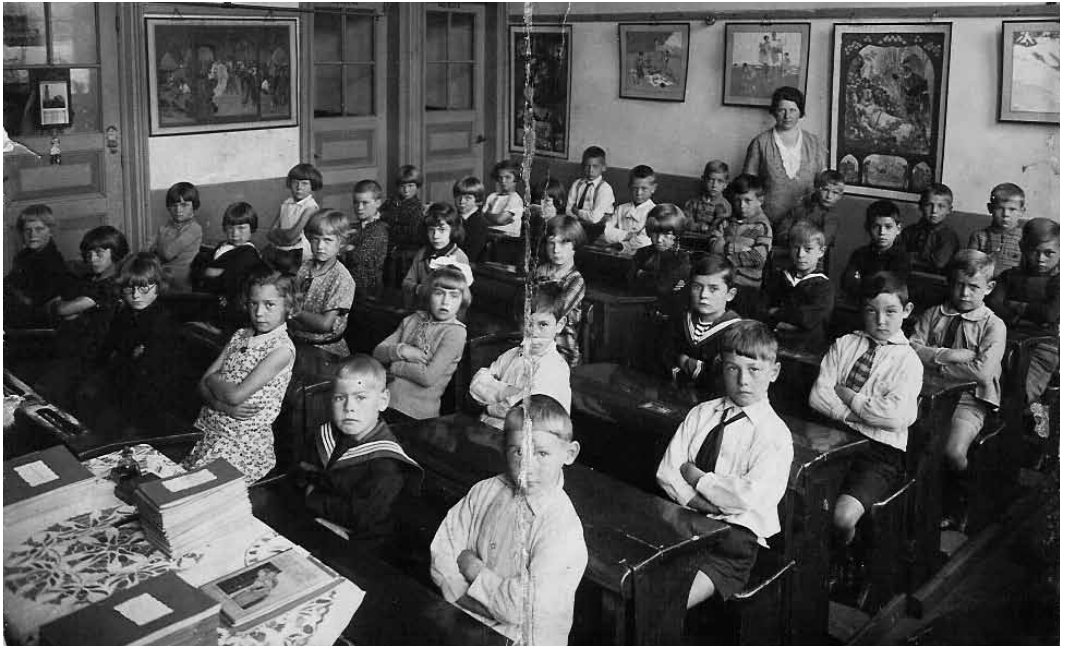
Ons jonge leven speelde zich af in het meest oostelijke deel van Tiel waar nu de industrieterreinen liggen en waar later volkswijken verrezen zijn. Toen was het nog een vrij dun bebouwd gebied met veel boomgaarden, weilanden en akkers. Ver van de stad vandaan lag een lint van huizen. Hier en daar nog wat verspreide boerderijen. Echt een omgeving waar je zonder groot gevaar kon dwalen en avonturen beleven. Wij waren werkelijk kinderen van het platteland. Ondanks dat we voortkwamen uit gezinnen met onderling vrij sterke verschillende leefgewoonten trokken we gelijkmatig met elkaar op. Veelal deden we op straat de bekende spelletjes zoals voetballen, krijgertje, knikkeren, tollen. We werden daarbij niet door veel verkeer gehinderd. Een bijzonder spel voor wat grotere jongens was het rood-rood dat in de wintermaanden 's avonds werd gespeeld, en waaraan dan ook jongens van de Ooijstraat en de GroteBrugseGrintweg deelnamen. Daarbij moest de ene groep in het donker een andere zich verstoppende groep opsporen. De grote ruimte op de velden en in de boomgaarden maakte dit tot een echt

avontuur.

Vaak zwierven we urenlang door de velden of probeerden iets te vangen in de vele weteringen. Een nat pak was daarbij geen zeldzaamheid. Tijdens de aardappeloogst waren wij graag aanwezig bij het verbranden van het verdorde loof waarbij we probeerden rauwe aardappels te poffen in de hete as.

Speelgoed was schaars maar dat werd ruimschoots goedgeemaakt met creativiteit. We maakten zelf wat we wensten. Uit een wilgentak en een stuk touw ontstond een boog om pijlen mee af te schieten, een gaffelvormig takje, een mik genoemd, werd samen met een weckring omgevormd tot een katapult. Een oud fietswiel ontgaan van spaken was een uitstekende hoepel. En met hulp van sommige ouderen maakten we vliegers waarmee we uren bezig waren. Tijdens slecht weer konden met een groepje wel ergens op de deel terecht of we zaten binnen gezamenlijk te lezen. De lectuur bestond uit boekjes van school, stripverhalen uit de krant en Flipjes van De Betuwe die we kregen van werknemers van de jamfabriek. De meisjes vermaakten zich met handwerken dat op school ook daadwerkelijk onderwezen werd. Ook zochten we wel eens op een minder verantwoorde manier onze grenzen op. Zo werden mijn ouders eens gealarmeerd door verontruste burens omdat we met enkele jongens in een hoogspanningsmast zaten, helemaal bovenin. Dat leverde thuis een geweldige reprimande op. We hadden intussen wel erg veel gezien!

Op een dag greep een moeder in omdat er ergens dookertje gespeeld werd op een manier die haar te ver ging. Daarnaast deden we wat andere stoute dingen zoals ruitentikken met een zelfgemaakt speeltje dat een heel irritant geluid veroorzaakte waarna we door de boze getreiterden werden verjaagd. We legden ook wel grote paardenvijgen die we op straat konden vinden



Klas van school C in 1932

Archief J. van Wijk

bij mensen op de stoep, dit werd niet op prijs gesteld, onze ouders moesten de klachten aanhoren en wij ondergingen daarvan de gevolgen. Soms ratsten (gapten) we wel eens wat rijpe appels of kersen uit een boomgaard maar dat waren dan wel onze ergste vergrijpen. Echte rottigheid was er niet bij. Ging er een te ver over de schreef dan werd hij of zij door de anderen teruggefloten. Het was een groot goed dat wij ons zo fijn vermaken konden want we brachten alle vakanties thuis door. Een groot avontuur voor de jeugd was de aanleg van het Amsterdam- Rijnkanaal. Hier gebeurden boeiende dingen. We keken onze ogen uit naar de grote baggermachines en we reden vaak mee op de stoomlocomotiefjes die de lorries met uitgegraven grond elders brachten. Als aan het einde van de werkdag de vuren onder de stoomketels werden leeggeschept mochten wij grote hoeveelheden halfverbrande kolen mee naar huis nemen.

Het nieuw gegraven kanaal was een prachtig helder stilstaand water. Daarin leerden we onszelf zwemmen. Levensgevaarlijk!

Wonder boven wonder zijn daarbij geen ongelukken gebeurd. Het water was diep en de kanten steil. Er was geen enkel toezicht bij. Met een zelfgemaakt vlot kon

je er fijn varen en het materiaal daarvoor kon je zomaar pakken. Weggestuurd werden we nooit. En de school, hoe zat dat? Vrijwel alle kinderen gingen naar een van de drie dichtstbijzijnde scholen: de christelijke school op de Grote Brugse Grintweg, of naar een van de openbare scholen in de Binnenhoek of de Binnenweg. Lopend natuurlijk en de afstand die we moesten afleggen was niet mis, dat was ruim één, voor sommigen bijna twee kilometer en dat viermaal daags. Een fiets hadden we niet, een enkele uitzondering daargelaten. We konden vaak niet eens fietsen, dat leerde je pas als je een jaar of tien, twaalf was, liefst op een damesfiets, staande op de trappers. Of we reden op een voor ons veel te hoge herenfiets waarbij we met één been tussen de stangen door moesten hetgeen een nogal slingerende gang tot gevolg had.

Het lopen vonden we overigens niet erg, we wisten niet beter. We gingen altijd in groepjes en bovendien kwamen we onderweg langs vele winkeltjes waar we ons vierduitstuk (twee-en-een-halve cent) tegen drop of zoethout konden inwisselen.

Op school ging het er ook anders aan toe dan tegenwoordig. Discipline stond voorop en we voldeden daar gewillig aan. Als aan het begin van de lessen de

bel ging dan stelden we ons keurig in de rij op, we gingen kalm naar binnen en hingen onze soms doorweekte kleding aan de kapstok in de vestibule, eventuele klompen daaronder. Dan de klas in, een ruim lokaal met hoge ramen, rijen banken, elk voor twee leerlingen. De ruimte werd enigszins verwarmd door een grote kolenkachel waarin 's morgens vroeg het vuur werd verzorgd door steuntrekkers die daartoe namens de gemeente werden aangewezen. Overdag moest er soms nog worden bijgevuld uit een kolenbak die er naast stond. Desondanks kon het er redelijk onaangenaam zijn vooral als je dicht bij het raam zat.

De banken waren voorzien van afsluitbare inktpotjes, voor elke leerling een. Onder het schrijfvlak zat een bergvak waarin we onze spullen kwijt konden. De lokalen waren overvol, meer dan dertig kinderen, soms uit twee leerjaren bij elkaar. Er werden strenge regels gehanteerd. De leerkrachten werden aangesproken met juffrouw of meneer. Wie de mond wilde opendoen stak eerst de vinger op. Vaak werd er nog meer ontzag ingeboezemd door meesters die erg losse handjes hadden en pijnlijke klappen uitdeelden. Ze konden hun gang gaan, de ouders kwamen toch niet in het geweer. Aan het onderricht zelf denk ik met plezier terug. Het begon al op de eerste dag met tekenen, lezen en schrijven. Het aap-noot-mies hing aan de muur en stond ook op de leesplankjes waarop we zelf met kartonnen letters de eerste woordjes vormden. Schrijven deden we met soms wat hakerige kroontjespennen en inkt. Met vloeipapier voorkwamen we dat de nog natte inkt ging vlekken. Als we klaar waren werd de pen met een inktlap gedroogd.

In de aardrijkskundeles werd de kaart van Nederland behandeld. Op de blinde kaart moesten we vele plaatsen kunnen aanwijzen. Er werd ook gesproken over de Zuiderzee, de Groningse beklemden meiers, de Doeburgse ijzergieterijen en de Limburgse kolenmijnen. Thans allemaal vergeten begrippen.

In de lessen Vaderlandse Geschiedenis werden saai jaartallen opgesomd maar er werd ook heel boeiend verteld over de vele twisten die zich hebben afgespeeld en waarbij gesproken werd over ridders en schildknapen. De geweldige prestaties van onze oude zeevaarders werden uitvoerig belicht. Op deze manier werd ons een soort nationaal bewustzijn bijgebracht.

Het taalonderwijs stond op hoog peil. Als je van school

kwam kon je meestal foutloos schrijven.

Aan het perfecte rekenonderwijs bewaar ik de allerbeste herinneringen, vooral aan het hoofdrekenen dat ons inzicht in de omgang met getallen bijbracht waaraan ik gedurende mijn hele werkzame leven, waarin elke dag veel gerekend moest worden, enorm veel heb gehad. Daar kunnen de huidige toetsentikkertjes absoluut niet meer aan tippen!

Zingen deden we ook in de klas. Veel echt vaderlandse liederen ook gedurende de bezettingsjaren. Gymnastiek was er niet bij.

Af en toe werd de kwaliteit van het onderwijs bekeken door een vreemde meneer die een poos in de klas rondneusde, een onderwijsinspecteur, door ons schoolopziener genoemd.

Tegen de tijd dat je de school verliet moest er een keuze gemaakt worden voor de toekomst. Veel ouders met hun nogal beperkte horizon wisten daar niet goed raad mee. Vaak gaf het schoolhoofd dan een aanwijzing voor de te kiezen verdere weg. Dit gebeurde ook in mijn jaar. Achteraf gezien bleek van die adviezen niet veel te kloppen. Er was wellicht eerder gekeken naar de afkomst van het kind dan naar de kwaliteiten. Sommigen werden te hoog ingeschat, anderen te laag. Jammer! Ik heb de vervelende gevolgen daarvan in mijn eigen omgeving gezien.

Mede als gevolg daarvan bleven de meesten op dezelfde maatschappelijke trede als hun ouders. Slechts enkelen kwamen door studie vooruit. Het ontbreken van stimulerende voorbeelden in de leefomgeving en het gebrek aan goede informatie zijn daar zeker mede debet aan geweest.

De jongeren van nu met hun grotere zelfverzekerdheid, hun veel betere oriëntatie op de wereld rondom hen heen, hun veel betere voorlichting bij de te maken keuzes hebben in dit opzicht veel voor op onze bijna vergeten generaties.

Maar wij oudjes kunnen tevreden terugzien op een jeugd vol vrijheid in een weidse omgeving, vol respect voor anderen, vol zelfredzaamheid. Wij kenden geen materiële welvaart, toch zijn wij toen zeker niet ongelukkig geweest.

Dit alles geeft mij een voldaan gevoel als ik terugdenk aan mijn jonge jaren in het meest oostelijk deel van Tiel, aan mijn klasgenoten en mijn vriendenkring, de jeugd van toen.

Bittere tranen maakt veel los

Door Tjeerd Vrij

Mijn boek *Bittere tranen – Jodenvervolging in Tiel en omgeving* dat eind januari 2010 verscheen, is met veel meer aandacht ontvangen dan ik ooit had verwacht. Uiteraard ben ik daar zeer blij mee. Het is fijn als iets waar je je best op hebt gedaan niet ongemerkt voorbij gaat. Maar nog belangrijker: door die grote belangstelling zijn veel mensen, onder wie ook jongeren, het boek gaan lezen. Afgelopen juni heeft uitgever Verbum zelfs een derde druk laten verschijnen. De publicatie heeft ook veel reacties opgeleverd. In dit artikel een bloemlezing hiervan.

De boekpresentatie

Als eerste noem ik de betrokkenheid van de Tielse burgemeester Steven de Vreeze. Toen ik hem in november 2009 benaderde met de vraag of hij de eerste exemplaren wilde uitreiken aan de vier Joodse overlevenden die ik voor het boek had geïnterviewd, reageerde hij meteen positief. Ook ging hij akkoord met mijn verzoek de boekpresentatie samen met de gemeente te organiseren. Als locatie werd de raadzaal gekozen, een lijst met ruim honderd genodigden gemaakt, een uitnodiging ontworpen, een persbericht samengesteld. Artikelen verschenen in *De Nieuwe Kroniek*, *De Gelderlander*, *De Zakengids* en *De Stad Tiel*. Bovendien besteedde Radio Gelderland een uitzending aan het boek. Al deze publiciteit had tot gevolg dat

het aantal mensen dat bij de presentatie aanwezig wilde zijn, aanzwol tot uiteindelijk drie keer zoveel als we hadden verwacht. De gemeente besloot daarom uit te wijken naar Schouwburg Agnietenhof. Achteraf een zeer verstandige keuze. Er was geen stoel meer vrij.

De boekpresentatie op 24 januari werd een zeer bijzondere gebeurtenis. Als ik er aan terugdenk krijg ik nog steeds kippenvel. Op de eerste rij zaten de vier Joodse overlevenden die ik had geïnterviewd en die elkaar voor het eerst sinds 1942 weer zagen: Joop Hes, Liesbeth Dasberg, Ro Kalker en Dolly Blok. Opperrabbin B. Jacobs opende de bijeenkomst en sprak over 'de koudheid, de onverschilligheid en de laksheid van velen die ertoe had geleid dat er op de Joodse begraafplaats in Tiel vele lege plekken zijn.' Liesbeth Dasberg vertelde over haar onderduik en het verraad dat het leven kostte van haar pleegzusje Elly Frank. Joop Hes, voor deze gelegenheid uit Israël overgekomen, was in zijn bijdrage meer filosofisch. Hij stelde onder andere de vraag: 'Waar komt het kwaad in de mensheid toch vandaan?' Je kon tijdens deze toespraken een speld horen vallen. Het meest ontroerend vond ik het moment na de toespraak van burgemeester De Vreeze. Een toespraak waarin hij stelde dat het beleid van de toenmalige bestuurders, onder wie zijn voorganger burgemeester Cambier van Nooten, 'om erger



Toen in september 1942 Joodse leerlingen van school werden verwijderd, richtte de Joodse gemeenschap in de synagoge voor deze leerlingen een klasje op. Rechts Dolly Blok die de lessen verzorgde en op de voorgrond in het midden Liesbeth Dasberg (foto: D. Blok).

‘... diepe indruk op de talrijke genodigden’. TV Gelderland tenslotte, opende die zondagavond onder de kop ‘Tiel vervolgde zelf haar Joden’ het avondnieuws met een uitgebreid verslag van de boekpresentatie.

Nieuwe informatie

te voorkomen ´ een keuze was waar de Joodse gemeenschap het slachtoffer van werd. Het was voor het eerst sinds 1945 dat het Tielse gemeentebestuur zo openlijk én in aanwezigheid van overlevenden, de hand in eigen boezem stak en daarmee de slachtoffers erkenning gaf. Hoeveel dat betekende zag je aan Joop Hes. Hij stond na de toespraak van De Vreeze op en omhelsde de burgemeester met tranen in zijn ogen, als een soort van symbolische verzoening.

Op mijn oproep om de toenmalige korpschef Sjoerd de Jong, die weigerde de Joden uit Tiel te arresteren, alsnog te eren voor zijn heldendaad, reageerde burgemeester De Vreeze onder luid applaus van de zaal met: ‘En die straatnaam gaat er komen!’ Een belofte die inmiddels is waargemaakt. Bij de plek van het nieuw te bouwen regionaal archief komt het J.S. de Jongplein.

Dan waren er nog die prachtige Jiddische liederen, gezongen door muziekgroep Savannah. Dit alles vakkundig aan elkaar gepraat door de directeur van het streekarchief Ella Kok-Majewska. Het geheel maakte, zoals Bert Leenders de volgende dag in De Zakengids schreef:

Tijdens de boekpresentatie ontmoeten Dolly Blok (l) en Liesbert Dasberg elkaar weer voor het eerst sinds 1942. (foto: S. de Vreeze)



Joop Hes omhelst burgemeester De Vreeze na zijn toespraak. Rechts Liesbeth Dasberg en Ro Kalker.

(foto: J. Bouwhuis)

Jan Reijntjens (1926), afgesproken tijdens de pauze op het plein voor de school stil te gaan staan. Jan zat toen in de derde klas: 'Het was heel indrukwekkend hoe al die leerlingen tien minuten lang, totdat de bel ging, als het ware een bevroren houding aannamen. Beekman kwam naar buiten en bleef op de trappen van de ingang staan en keek toe. Hij stond zich te verbijten, maar kon niets doen, want geen enkele regel werd door ons overtreden.'

Ook heb ik alsnog contact kunnen krijgen met een vijfde Joodse overlevende: Jacob Hes, zoon van Mozes en Susanna Hes, die in 1940 woonden op de Prinses Beatrixlaan 19. Jaap was toen 11 jaar oud, is na de oorlog geëmigreerd naar Amerika en woont in Texas. Jaap gaf me meer details over de periode waarin diverse leden van de familie Hes in Groot-Ammerzorg en omgeving waren ondergedoken. Hij vertelde dat zijn opa en oma waren verborgen op de eerste verdieping van een groot huis van een dominee in Goudriaan. Opa Hes was de koosjere bakker die een winkel had op het Jodenstraatje 1 en later op de Varkensmarkt. Oudere Tielenaars weten wellicht nog dat op zondagmorgen zich altijd een lange rij mensen meldde bij Jozef Hes. Hij was de enige bakker die op die dag open was en vers brood leverde.

De verdieping waar opa en oma Hes waren ondergedoken, bestond uit een lange gang met aan iedere kant zes kamers. Het bejaarde echtpaar verbleef in de laatste kamer. Op een dag werd het huis doorzocht door twee Duitse soldaten. Op de eerste verdieping gekomen, traptten de soldaten deur voor deur open en onderzochten iedere kamer. Toen de soldaten



aan het einde van de gang waren gekomen – het echtpaar zat achter de laatste deur in grote spanning te wachten – bedachten de soldaten op het moment dat ze deze deur opendeden, dat hun zoektocht naar onderduikers vruchteloos was en keken niet verder naar binnen. Volgens de zeer gelovige Jozef Hes was dit geen toeval, maar een ingreep van God. Een ingreep die het leven van hem en zijn vrouw redde. Als dank hield hij de rest van zijn leven op deze datum een vastendag.

Nog een Joodse overlevende uit Tiel, Benjamin, de oudste zoon van slager Sal Manassen, belde me op. Hij was boos omdat ik zijn onderduikverhaal had gemist. Ben was drie jaar oud toen hij in maart 1943 bij een pilaar in het Centraal Station te Amsterdam werd achtergelaten. Hij werd meegenomen door een voor hem onbekende mevrouw Hamstra die op verzoek van de CPN dit Joodse onderduikertje kwam ophalen. Vanaf 17 maart 1943 leefde Ben bij deze familie aan de Houtmankade 109^{II} onder de naam Bennie van Bommel en zou er tot aan het einde van de oorlog blijven. Al die tijd had hij geen contact met zijn ouders. Toen Sal Manassen na ruim twee jaar zijn zoontje kwam ophalen was het eerste wat Ben zei: 'Dit is nu mijn papa Manassen!' Hoewel hij goed was behandeld, bleek

de onderduikperiode en het gemis van zijn ouders voor Ben een traumatische ervaring te zijn geweest. Een trauma dat hem zijn hele leven heeft achtervolgd.²

Mevrouw Truus van Meurs-Petersen (1924) vertelde me dat zij ooggetuige is geweest van de arrestatie van Suus van Buuren van het Plein 15. Zij woonde twee huizen verder (Plein 19) en was sinds jaren vriendin van Suus. De twee huizen die tussen hen in lagen, waren aan de achterkant korter. Hierdoor konden ze elkaar vanuit hun beide slaapkamerramen, die uitkijken op de binnenplaats, zien. Mevrouw Van Meurs beschreef dat ze in de zomer als ze naar bed gingen, vaak uit hun slaapkamerramen hingen en om de beurt liedjes naar elkaar zongen. Toen Suus en haar broer en schoonzus in januari 1943 werden gearresteerd, stond Truus achter de voordeur van haar eigen huis stiekem te kijken. Ze herinnert zich dat toen Suus in die auto werd geduwd, ze helaas geen oogcontact met Suus kon krijgen. Het was het laatste dat ze van haar vriendin heeft gezien.

Een heel bijzonder telefoontje kreeg ik van een zoon van een van de ongeveer honderd NSB-leden die Tiel tijdens de oorlog rijk was. Zijn vader was na de oorlog tot twee jaar internering veroordeeld. De zoon had mijn boek met spanning gelezen, op zoek naar passages waarin zijn vader beticht werd van fout gedrag. De naam van zijn vader kwam tot zijn geruststelling echter niet in het boek voor. Hij belde me op met de vraag of ik wellicht meer over zijn vader wist. 'Wij zijn na de oorlog altijd vreselijk gepest. Dat ging zelfs door toen ik ging werken en het heeft mijn leven getekend. Maar wat mijn vader nou precies verkeerd heeft gedaan is voor mij altijd een raadsel gebleven. Thuis werd er altijd over gezwegen. Toch zou ik heel graag

weten waar hij nu voor is veroordeeld. Kunt u mij dat misschien vertellen?'³

Een oplettende medewerkster van het streekarchief (RAR) benaderde me met de vondst van nóg meer documenten over de invoering van de anti-joodse maatregelen in Tiel. Het betrof onder andere een reëboekje met de betalingsbewijzen van de 59 Joden die zich tussen januari en maart 1941 op last van de bezetter als Jood hadden geregistreerd. Een interessante vondst omdat in het reëboekje ook alle bijhorende namen staan vermeld.⁴ Ook is er nog een dossier boven water gekomen met correspondentie van nazaten van joodse families. Deze kleinkinderen deden wanhopig onderzoek naar hun afstamming om aan te kunnen tonen dat ze niet 'van Joodsche bloede' waren. Zo vroeg een advocaat aan de gemeente een verklaring dat het geslacht A.C Hijmans zich in het begin van de 19e eeuw van 'het Jodendom afgescheiden heeft'. De advocaat voegde toe: 'Onnodig te zeggen, dat Uwe hulp, veel onnoodig leed zou kunnen voorkomen.' Zou de advocaat met deze zin geprobeerd hebben de ambtenaar te verleiden tot het afgeven van een onjuiste 'niet-Jood' verklaring? Het uitgebreide antwoord van de secretaris van de gemeente laat in ieder geval zien dat hij de ernst van de situatie begreep. Hij schreef terug dat 'rijkere en begaafde Joden zich vaak van het Jodendom afkeerden, althans een groote onverschilligheid aan den dag legden voor de overgeleverde gebruiken' en dat de genoemde familie Hijmans evenals de familie van Lidth de Jeude, 'zonder twijfel tot de rijkere en meer begaafde categorie Joden behoorden'. Maar door gebrek aan hard bewijs komt de gewenste verklaring er toch niet: 'Met betrekking tot de familie Hijmans kan ik U tot mijn spijt geen nadere gegevens verstrekken.' Zich reali-

*De foto van Izak Dasberg (*29-12-1893 - †24-12-1944) die vader Van Mourik tussen het puin van zijn kapotgeschoten huis terugvond. (foto: J. van Mourik)*

serende dat dit een teleurstelling moet zijn voor de aanvrager, besluit de ambtenaar met: 'In de oude bevolkingsregisters deze gemeente is met betrekking tot de leden van de familie Hijmans steeds vermeld: Israëlitisch, maar dit bewijst m.i. nog niet dat zij inderdaad tot de Israëlitische kerkelijke gemeenschap behoorden.⁵

Frederika Dina Groenman-Hijmans uit Amsterdam, in 1871 in Tiel geboren en vermoedelijk degene die de advocaat had ingehuurd, was er allemaal niet door geholpen. Zij werd op 16 april 1943 te Sobibor vermoord.

Het verhaal van Izak Dasberg

Een ontroerende reactie ontving ik van Joop van Mourik (1938). Het gaat over Izak Dasberg. Eén van de Tielse Joden waar ik maar weinig van te weten was gekomen.

Joop kende Izak Dasberg als kind omdat Izak en zijn vrouw bevriend waren met zijn ouders en vaak over de vloer kwamen. Izak was getrouwd met de niet-Joodse Duitse vrouw Elisabeth Rommel.⁶ Het echtpaar kwam in 1938 vanuit Haarlem in Tiel wonen. We weten dat Izak in april 1943 door de Tielse politie werd gearresteerd en via Arnhem naar kamp Westerbork werd gebracht, waar hij vanwege zijn gemengde huwelijk na vier maanden werd vrijgelaten. Toen de Duitsers in december 1944 gijzelaars zochten als reactie op een actie van het Tielse verzet, werd hij echter wéér gearresteerd en op 24 december 1944, samen met vier andere Tielse mannen, geëxecuteerd.⁷ Joop van Mourik vertelt hoe goed zijn ouders bevriend waren met 'oom Izak en tante Bets' en dat het echtpaar



vaak over de vloer kwam. Van Izak – het echtpaar Dasberg had zelf geen kinderen – kreeg hij regelmatig cadeautjes. Joop ontwikkelde een hechte band met Izak en heeft warme herinneringen aan hem. Na de oorlog werd er in de familie Van Mourik nog vaak over het lot van Izak Dasberg gesproken. Joop voegt een veelzeggend detail toe aan het beeld dat we al van Izak hebben. Gemengd gehuwde Joodse mannen die in kamp Westerbork zaten, kregen van de Duitsers namelijk een keuze: deportatie naar Oost-Europa of sterilisatie. Dit afschuwelijke dilemma blijkt ook aan Izak Dasberg voorgelegd te zijn. Hij 'koos' voor het laatste. Daarom werd hij vrijgelaten uit Westerbork. Joop: 'Dit verhaal is zo vreselijk, het brandde altijd in onze familie'. En hij voegt toe: 'Als ze 'dat' ook al van je afnemen, hoe erg moet dat wel niet voor hem zijn geweest?' Na de bevrijding is Joop

naar de binnenplaats van de gevangenis gegaan; daar waar Izak was doodgeschoten: ‘Het was voor mij belangrijk om die plek op te zoeken. Je zag de kogelgaten nog in de muur. Hoe vreemd ook, maar dat gaf iets tastbaars. Ik kon er mijn verdriet kwijt.’

Een week nadat Izak Dasberg was geëxecuteerd, kreeg het huis van de familie Van Mourik een voltrefter afkomstig van de geallieerden aan de overkant van de Waal. Geen muur stond meer overeind. Het gezin had een uur daarvoor het huis verlaten en daardoor raakte niemand gewond. In de dagen erna heeft Joops vader nog wat schamele bezittingen verzameld. Tussen de puinhopen vond vader Van Mourik een foto van huisvriend Izak. Een foto die hij enkele jaren eerder van Izak had gekregen. De foto wordt sindsdien door de familie Van Mourik gekoesterd. Joop haalt de foto voor mij uit een doosje. Izak is een knappe, vriendelijk ogende kerel in de kracht van zijn leven. Na zijn executie werd hij door de Duitsers in Zoelen begraven. Toen Izaks weduwe in 1958 overleed, nam Joop de taak op zich het graf van Izak te onderhouden. De familie Dasberg uit Haarlem kon dat namelijk niet doen, want die tak van de familie – Izak had zeven broers en zussen – bestond niet meer. Ze waren allen door de nazi’s vermoord. Naar Joods gebruik zoekt Joop ieder jaar een mooi steentje uit, maakt dat thuis goed schoon en legt dat op de grafsteen. Dit doet hij rond dodenherdenking, al 52 jaar. Zo wordt al jarenlang door één iemand, in stilte, de herinnering aan Izak Dasberg levend gehouden.⁸

250 leerlingen lezen *Bittere tranen*

Tot slot wil ik de betrokkenheid van de geschiedenisdocenten en leerlingen van het Lingecollege noemen. De docenten organiseerden in april j.l. voor de leerlingen uit het derde leer-

jaar een speciaal project rondom het thema van de lokale Holocaust. De school had drie *Stolpersteine* geadopteerd die op de ochtend van 7 april in de Tielse binnenstad werden geplaatst en dit in een uitgebreide les met de leerlingen voorbereid, met *Bittere tranen* als belangrijkste bron.⁹ Met hulp van sponsors waren hiertoe 300 exemplaren van het boek aangeschaft.¹⁰ Een gift die het de school mogelijk maakt dit project ieder jaar te herhalen. In de middag van die dag hield rabbijn A. Soetendorp in de aula een lezing voor zo’n 250 leerlingen.¹¹ De leerlingen luisterden ademloos naar de voordracht van deze pleitbezorger van de dialoog tussen religies. Soetendorp, in 1943 geboren, vertelde hoe hij de oorlog overleefde dankzij een Gestapo-officier die zijn ouders de tijd gaf hun pasgeboren baby in veiligheid te brengen. Hij werd in een koffer met luchtgaten, hij was drie maanden oud, naar Velp gebracht, bij een in Duitsland geboren katholieke vrouw. Soetendorp: ‘Wanneer de blik van een baby nog kan doordringen tot iemands hart, ook als het hart omgeven is door agressieve duisternis, dan is niet alles verloren, dan is er nog hoop.’ Vervolgens maakte hij de verbinding met de actualiteit door aan de leerlingen te vragen: ‘Wie van jullie heeft wel eens last van discriminatie?’ Een geroezemoes ontstond in de zaal. Het is lastig om op zo’n moment kleur te bekennen ten overstaan van je medescholieren. Na enige ogenblikken ging er toch, enigszins aarzelend, een vinger omhoog. Het was Harth Al-Mubark uit klas H3A. In vlekkeloos Nederlands zei hij: ‘Ik ben Irakees en woon sinds twee jaar in Nederland. Mijn familie is Irak ontvlucht omdat het leven ons als christen steeds moeilijker werd gemaakt. We werden op straat uitgescholden voor ‘vuile christen’. Toen de dreiging toenam en mijn ouders voor ons leven vreesde, besloten we ons

land te verlaten. Via allerlei omwegen zijn we in Nederland terechtgekomen. Ik ben daar heel erg blij mee. Maar het overkomt me nu dat als ik in Tiel over straat loop, ik, vanwege mijn uiterlijk, uitgescholden wordt voor ‘vuile moslim’ en daar schrik ik van. Moet ik bang zijn voor mijn toekomst?’

Met zijn verhaal maakte de jongen grote indruk. Hij had ook lef getoond door op te staan en dit te vertellen. Toen, ter afsluiting van de bijeenkomst en in naam van de sponsors, de exemplaren van *Bittere tranen* aan de school overhandigd moesten worden, besloten we dat te doen door juist deze jongen een exemplaar aan te bieden. Onder groot applaus van zijn medescholieren en met een brede lach op zijn gezicht, nam hij het boek, met daarin geschreven een opdracht van rabbijn Soetendorp, in ontvangst.

Noten

- 1 Zie voor de ‘Affaire Beekman’ p. 69 uit *Bittere tranen*.
- 2 De onderduikervaring van Benjamin Manassen en de psychische gevolgen hiervan, zijn vastgelegd in een schriftelijke verklaring, ondertekend door o.a. rabbijn J. Z. Spiero.
- 3 Op verzoek van de zoon blijven de namen anoniem.
- 4 Uit mijn onderzoek voor *Bittere tranen* bleek het aantal geregistreerde Joden in Tiel 59 te zijn. Hiervan had ik 56 namen weten te reconstrueren (p.76). Met dit reëboekje weten we nu ook de overige drie: Mug Sibilla, Rebecca Dingsdag en Henriette Wijsenbeck. Mug en Rebecca zijn beiden in Auschwitz vermoord. Mevrouw Wijsenbeck stierf een natuurlijke dood. (zie RAR, toegang 7, inv.nr. 3501)
- 5 Zie voor het volledige dossier van dit ‘stammenonderzoek’: RAR, toegang 7, inv.nr. 3538.
- 6 Elisabeth Rommel was volgens de overlevering van de familie Van Mourik een (verre) nicht van veldmaarschalk Ernst Rommel. Als dat waar is zou dat heel erg bijzonder zijn, want Ernst Rommel behoorde tot de Duitse militaire elite en werd door Hitler geprezen als één van zijn beste generaals. Zou deze machtige Duitse officier werkelijk familie in Tiel hebben gehad? Onder wie een aangegetrouwde Joodse man? Ik kan het nauwelijks geloven.

Voorlopig heb ik deze familierelatie ook niet bevestigd kunnen krijgen.

- 7 Zie p. 190 van *Bittere tranen*.
- 8 Dit verhaal over de familie Van Mourik en Izak Dasberg verscheen eerder in de Bevrijdingskrant die door het ‘Comité 5 mei’ in april in Tiel huis-aan-huis is verspreid.
- 9 *Stolpersteine* zijn een initiatief van de Duitse kunstenaar Gunter Demnig. Het zijn messing ‘struikelsteentjes’ waarop de naam staat van hen die door de nazi’s wegens hun geloof of politieke overtuiging zijn vervolgd en vermoord. De steentjes worden geplaatst in het plaveisel voor het huis waar de vervolgdgen hebben gewoond. Demnig heeft al zo’n 20.000 steentjes in West-Europa geplaatst. Dankzij de inzet van mevrouw Toos Groen zijn op 7 april 2010 21 van deze steentjes in Tiel geplaatst. Eén voor een Jehova-getuige en de overigen voor Joodse slachtoffers. Zie www.stolpersteine-tiel.nl voor meer informatie over dit project. Zie voor foto’s van deze dag: www.youtube.com/watch?v=CJS1xp0Y4vI
- 10 Naast een bijdrage van het bestuur van het Lingecollege zelf, waren de sponsors: Stichting Burger Weeshuis, Rabobank Coöperatiefonds, Vereniging Oudheidkamer Tiel, Maatschappij tot Nut van ’t Algemeen (locatie Tiel) en de Rotary (afdeling Tiel-Waalstreek).
- 11 Rabbijn Soetendorp heeft via zijn vrouw Sira Soetendorp-van IJssel een speciale band met Tiel. Het gezin Van IJssel kwam vlak na de oorlog namelijk in Tiel wonen toen haar vader een baan als bedrijfsleider kreeg bij modezaak Van Blijdesteijn.

Tjeerd Vrij bezorgt 300 exemplaren van zijn boek bij het Lingecollege.
Foto: Bert Leenders



In deze bijdrage van het Regionaal Archief Rivierenland nieuws over de nieuwbouw en de inhoud van het laatste nummer van de drie steden van de hand van archiefdirecteur Ella Kok-Majewska. Verder gunt archiefinspecteur Henk Huitsing ons een inkijkje in de archieforganisatie en schets hij het belang van de archiefinspecteur. Tot slot beschrijft hij een opmerkelijke vondst.

Inhoud van De Drie Steden. 2010 nummer 1

In het eerste nummer van 2010 kunt u lezen over een aspect van de wederopbouw van Echteld: een strijd tussen voor- en tegenstanders van vernieuwing, die zich toespitste rond de dorpschool van Eldik. Een artikel dat bij velen herkenning zal oproepen handelt over herinneringen aan het wonen in een huis aan het Badhuisplein tussen 1944 en 1963. We vinden er vele levendige herinneringen en mooie schetsen van het dagelijks leven in de jaren vijftig en zestig in terug.

Bij Beesd denkt men doorgaans niet als eerste aan bloemen. Toch werden er in Beesd al in het begin van de twintigste eeuw bloemen gekweekt. Ook over deze bijzondere geschiedenis kunt u in dit nummer lezen. Daarnaast zijn er de vaste rubrieken archiefschat en signalering van interessante literatuur.

Nieuwbouw archief – Wij zijn aan het bouwen!

In de raadsvergadering van 19 mei 2010 hebben alle fracties van de gemeenteraad van Tiel hun waardering voor het RAR uitgesproken en de regionale functie van het archief benadrukt. In dezelfde vergadering heeft de raad van de gemeente Tiel unaniem besloten tot aankoop van drie woningen aan de Papesteeg, ook in verband met de toekomstige uitvoering van het Masterplan Stationsgebied. Daarmee zijn de bezwaren tegen de bouw van het RAR/SCW van tafel. Dat houdt in dat we daadwerkelijk zijn begonnen met bouwen.

De aannemer Aan de Stegge is niet alleen begonnen met de interne voorbereidingen en het bouwrijp maken van het terrein, maar wil nog voor de bouwvakvakantie de meeste grondwerkzaamheden achter de rug hebben. In september zal de Gedeputeerde Esmeijer een officiële starthandeling verrichten door het storten van de eerste kubel beton. De technische oplevering van de nieuwbouw staat, zoals het nu naar uit ziet, gepland voor november 2011.

De beelden van de bouwvoororderingen zijn op onze website te zien. Het is mogelijk doordat er in één van de kantoren van de GGD een webcamera geplaatst is.

De Krijger en Wagter Architecten hebben een nieuwe 3D ontwerpschets van de nieuwbouw gemaakt.

3D ontwerp van Krijger en Wagter architecten.



Archiefinspectie RAR, scharnieren tussen nieuw en oud

Overheidsinformatie in de vorm van dossiers of digitale gegevens weerspiegelt de wijze van besturen en taakuitvoering van de overheid. Burgers en maatschappelijke instellingen vinden in deze informatie hun eigen deelname en hun rechten en plichten verankerd. In een democratische samenleving is het noodzakelijk dat de overheidsinformatie controleerbaar is, ook voor de burger. Dat betekent dat de informatie verzorgd en raadpleegbaar moet zijn of zoals het in de Archiefwet is geformuleerd: in goede, geordende en toegankelijke staat.

In ons land wordt belangrijke overheidsinformatie na 20 jaar (soms langer) zelfs openbaar voor onderzoek en informatieverstrekking. Het beheer gaat over naar hiervoor speciaal ingestelde archiefdiensten. In Tiel beheert het Regionaal Archief Rivierenland (RAR) de archieven van de gemeenten Buren, Culemborg, Geldermalsen Neder-Betuwe, Neerijnen en Tiel en het Waterschap Rivierenland. Het RAR heeft ook de taak om toezicht te houden op hun nog niet overgebrachte archiefinformatie. Die bevoegdheid is neergelegd bij de streekarchivaris en is gedelegeerd aan de archiefinspecteur. Henk Huitsing is de archiefinspecteur bij het RAR.

Archiefinspectie is een arbeidsintensieve taak. Het RAR heeft deze in 2010 tot speerpunt van haar taken gemaakt, hoewel het aantal beschikbare uren nog beperkt is. Noodzaak van de nadruk op het toezicht is onder meer de veranderende inrichting van gemeentelijke archieven en administraties. Automatisering vereist dat plannen voor inrichting van systemen in een vroeg stadium kunnen worden getoetst. Digitale informatie is nu eenmaal kwetsbaarder dan papier. Het opslagformaat, mutaties, conversie en migratie en wijziging van processen zijn kritische omstandigheden voor het beheer van archiefinformatie.

Voor de gemeente Tiel houdt het RAR in 2010 toezicht op de vervanging van het papieren archief. Het wordt gedigitaliseerd voor permanente bewaring en dat vraagt een intensieve voorbereiding. Aan de provinciale archiefinspectie moet een speciaal ingericht handboek worden overlegd, maar in de praktijk volgt de provincie het oordeel van het RAR. Daar ligt dus een grote verantwoordelijkheid.

Een ander aspect van het toezicht is de controle van de lijsten van te vernietigen stukken van de deelnemende gemeenten. Dat is een jaarlijks terugkerende aangelegenheid voor het RAR. Bij de Plantage, Centrum voor de Kunsten in Tiel, is ook geassisteerd bij de aanleg van die lijsten. De instelling had zelf niet de vereiste expertise. De Plantage kan nu zelf jaarlijks vernietigen van de documenten die daarvoor in aanmerking komen. Het te bewaren archief wordt door het RAR overgenomen.

In 2010 is een start gemaakt met een totaalinspectie per gemeente. Als eerste wordt de archiefsituatie in Geldermalsen en Neder-Betuwe gemeentebreed doorgelicht. Dat is een intensief proces van interviews analyses en rapportages, resulterend in adviezen aan de gemeentebesturen tot verbetering van het archief- en informatiebeheer.

De archiefinspectie is zo een scharnierpunt tussen nieuw en oud en dient een dubbel doel: zij levert een aandeel in een verantwoord beheer door de overheid en heeft namens het RAR grip op een juiste overname van te bewaren dossiers en digitale informatie ten behoeve van historisch onderzoek en educatief gebruik.